

PATVIRTINTA

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro
2004 m. liepos 5 d. įsakymu Nr. ISAK - 1086

BENDROJI PILIETINIO UGDYMO PROGRAMA**Pagrindinis ugdymas****ĮVADAS**

Lietuvos bendrojo lavinimo mokykla siekia ugdyti sąmoningus piliečius, suprantančius savo teises ir pareigas, gebančius konstruktyviai dalyvauti nuolat kintančios visuomenės gyvenime. Ji padeda mokiniams įsisąmoninti, kad demokratijos kūrimas šeimoje, bendruomenėje, tautoje, valstybėje, pasaulyje – tai asmeninė kiekvieno iš mūsų užduotis, rūpestis ir atsakomybė. Kartu puoselėjama tautinė savigarba bei pagarba pagrindinėms demokratinėms vertybėms: žmogaus orumui, laisvei, lygybei, teisingumui ir teisėtumui, tolerancijai, solidarumui. Tad mokykloje būtina sudaryti sąlygas mokiniams ugdytis vidinį poreikį aktyviai veikti, ugdytis gebėjimą analizuoti kultūrinę, etninę, politinę, socialinę įvairovę bei dėl jos galinčius kilti konfliktus, ieškoti taikaus šių konfliktų sprendimo būdų; gebėjimą laisvai ir sąmoningai spręsti, vertinti ir apsispręsti atviroje, pliuralistinėje visuomenėje.

Bendrojo lavinimo kontekste pilietinis ugdymas suprantamas kaip sudedamoji, integrali vaikų ir jaunimo socialinio ugdymo dalis („Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai“, 2003, p. 423–428), atliepanti europines švietimo demokratiniam pilietiškumui dimensijas (Education for Democratic Citizenship, 2001–2004).

Pilietinio ugdymo pagrindinėje mokykloje paskirtis – ugdyti(s) pilietinę savimone, apimančią savęs paties pažinimą, praktinę patirtį šeimoje ir bendruomenėje, vertybines nuostatas bei gebėjimus.

Pilietinio ugdymo tikslas – padėti jaunuoliams įgyti pilietinių žinių ir ugdytis gebėjimus šias žinias panaudoti praktiškai.

1. Pažintiniai gebėjimai:

- suvokti, kas yra pilietinė visuomenė ir kaip ji funkcionuoja;
- suvokti žmogaus ir piliečio laisvių, teisių ir pareigų reikšmę gyvenant demokratinėje visuomenėje;
- suvokti, kas yra demokratinė valstybė;
- gerbti demokratines vertybes ir principus, stengtis įgyvendinti juos savo gyvenime;
- suprasti teisinės valstybės principus;
- suvokti teisės ir teisingumo santykį visuomenėje;
- suprasti demokratinės, humanistinės ir pilietinės visuomenės formavimosi kultūrinės, istorinės bei teisinės prielaidas;
- suvokti pilietinės visuomenės ir valstybės santykį;
- suprasti, kaip formuojamos valdžios institucijos ir kokios yra pagrindinės jų funkcijos;
- suprasti ir įvertinti savo bei kitų tautų kultūros savitumą, atpažinti kultūrų bendrybes ir skirtumus;
- suvokti globalizacijos padarinius žmonėms, tautoms, valstybėms;
- žinoti ir suprasti asmens dalyvavimo tautos gyvenime galimybes ir būdus, atsakomybę už tautos likimą;
- suvokti visuomenės politinio, kultūrinio ir ūkinio gyvenimo problemas ir mokėti ieškoti galimų sprendimo būdų šiuolaikinėje Lietuvos valstybėje.

2. Praktiniai gebėjimai:

- ginti savo orumą, įsitikinimus ir teises, kai jos pažeidžiamos;
- susirasti pilietiniam gyvenimui reikalingą informaciją;
- žinoti, kur, kada ir kaip kreiptis į reikalingą valdžios instituciją;
- dalyvauti priimančiam sprendimui bendruomenėje;
- reikšti argumentuotą nuomonę raštu arba žodžiu socialinio politinio gyvenimo klausimais;
- organizuoti susirinkimą arba kitokį renginį ir pan.;
- dalyvauti bendruomenės organizuotoje veikloje;
- skaityti, analizuoti ir vertinti informaciją bei interpretacijas, pateiktas žiniasklaidoje;
- atskirti faktą ir nuomonę;
- dalyvauti savanoriškoje veikloje;
- prisiimti atsakomybę už savo veiksmus;

- pasitikėti savimi ir tikėti savo veiksų teisingumu;
- siekti savo veikloje integralumo;
- pasinaudoti (prireikus) demokratinio poveikio priemonėmis – dialogu, diskusija, derybomis, debatais, balsavimu, ieškant susitarimo;
- reikšti ir argumentuoti savo nuomonę;
- ieškoti ir rasti konstruktyvų sprendimą susidariusiui konfliktinei situacijai.

Pilietinio ugdymo įgyvendinimo būdai. Pagrindinėje mokykloje pilietinis ugdymas apima visas su mokinių veikla susijusias formaliojo ir neformaliojo ugdymo sritis: ugdymo turinį (atskiro pilietiškumo pagrindų dalyko mokymas VIII ir X klasėse, pilietinių idėjų integravimas į kitų mokomųjų dalykų turinį), bendruomeninį gyvenimą, papildomojo ugdymo veiklą, partnerišką bendravimą ir bendradarbiavimą su vietos bendruomene.

NEFORMALIOJO PILIETINIO UGDYMO GAIRĖS

Demokratiškos santykių kūrimas mokyklos bendruomenėje. Mokykla sudaro sąlygas demokratiškos vertybių ugdymuisi ir puoselėjimui, padeda vaikams ir jaunuoliams ugdytis gebėjimą grįsti gyvenimą įsisaugant demokratiškas vertybes. Ji kuria demokratiškus santykius ir skatina jų laikytis bendruomenės vidaus gyvenime, puoselėja dorą kaip demokratiškos gyvenimo pagrindą. Tokie santykiai kuriami remiantis bendruomenės narių pagarba vienas kitam, atvirumu ir nuoširdumu. Tai gali būti įvardijama kaip svarbiausia demokratijos puoselėjimo sąlyga, nes tik esant tokiems santykiams mokiniai ir mokytojai bendrauja ir bendradarbiauja, paremia vieni kitus, pasitiki vienas kitu, gerbia ir toleruoja vienas kitą kaip ugdymosi proceso partneriai.

Mokykla rūpinasi tautinio tapatumo išsaugojimu, tautos kultūra ir jos istoriniu tęstinumu. Siekiama subrandinti jauną žmogų aktyviam pilietiniam gyvenimui demokratinėje visuomenėje, išugdyti asmenį, pasiryžusį sąžiningai ir konstruktyviai dirbti savo šaliai. Tam turi būti tinkamas mokyklos klimatas, kurį sudaro mokyklos bendruomenės narių santykių įvairovė, mokytojo etosas bei tarpusavio santykiai su mokyklos aplinka (t.y. vietos bendruomene). Tai turėtų telkti bendruomenės narius ugdytis visuomeniškumo bei demokratiškumo nuostatas ir jas išreikšti aktyviai dalyvaujant, kai svarstomi ir sprendžiami mokyklos ir vietinės bendruomenės reikalai. Tad mokyklos gyvenimas suteikia daug galimybių ir praktiniams mokinių gebėjimams ugdytis. Svarbu ne tik žinoti ir deklaruoti,

bet ir gebėti atsakingai veikti, dalyvauti visuomeniniame ar kultūriniame gyvenime, naudotis visuomenės ir valstybės institutų paslaugomis ir juos nuvokiai tobulinti. Siekiant sudaryti sąlygas veiksmingai organizuoti pilietinio ugdymo procesą, laikantis išsilavinimo standartų, mokytojui, dirbančiam pagal šią programą, suteikiama galimybė atsižvelgti į mokyklos bendruomenės poreikius. Čia kaip niekur kitur būtina laikytis glaudaus abipusio ryšio tarp teorijos ir praktikos, tarp žinių ir veiklos, todėl mokyklos gyvenimas turėtų tapti esminiu mokinių pilietinės kultūros puoselėjimo veiksmu, demokratijos mokykla tikraja šio žodžio reikšme (mokiniai turėtų išmokti deramai parašyti susirinkimo ar renginio protokolą, pareiškimą, sutartį, informaciją į laikraštį ar straipsnį į klasės, mokyklos, rajono ar šalies laikraštį).

Papildomojo ugdymo veikla. Papildomojo ugdymo veikla teikia ypač daug galimybių mokinių pilietiškumui ugdytis, nes mokyklos bendruomenė kuriama kaip kartu gyvenančių ir kartu veikiančių narių bendruomenė. Tam būtina skatinti mokinių projektinę veiklą, organizacijų kūrimąsi, įvairių švenčių, ypač turinčių kultūrinę vertę, organizavimą. Vaikų ir jaunimo organizacijos ypač svarbios visuomeniškumui ir pilietiškumui ugdytis. Visuomenei naudinga veikla taip pat teikia daug galimybių ugdytis pilietinėms nuostatomis ir vertybėms.

Savivalda – itin svarbi mokyklos gyvenimo struktūra. Ji padeda mokiniams ugdytis praktinės veiklos gebėjimus, nes tik praktiškai organizuotos priemonės didina mokinių, mokytojų bei tėvų demokratinės gyvensenos patirtį. Pradinėse klasėse mokiniai mokosi savivaldos formų žaisdami, imituodami įvairius vaidmenis. Vaikams augant nuo žaidimų pereinama prie organizacinės veiklos, mokomasi planuoti veiklą etapais, numatyti jos rezultatus, jai vadovauti, laikytis bendrų veiklos principų, kelti, analizuoti organizacines problemas ir jas spręsti dialogu susitariant, ieškant kompromiso ir pan. Siūloma laikytis nuostatos, kad kiekvienas mokinys mokykloje turi atlikti keletą visuomeninių vaidmenų, todėl mokiniai pratinami projektuoti, organizuoti renginius ir jiems vadovauti pasiskirsčius vaidmenimis. Stengiamasi aptarti surengto renginio vyksmą, analizuoti patirtas mažas sėkmes ir nesėkmes, įgytą patirtį sąmoningai taikyti įgyvendinant kitą projektą. Kitų šalių patirtis rodo, kad kartais netgi tikslinga mokinių organizacinius gebėjimus vertinti pažymiu.

Ryšiai su vietos bendruomene. Lietuvos mokykla yra atvira vietinės bendruomenės problemoms, todėl mokytojai ir mokiniai turėtų būti skatinami aktyviai dalyvauti jas sprendžiant. Vietos bendruomenė yra ta vieta, kur ugdomasis darbas pratęsimas natūralioje aplinkoje: susipažįstama su vietos savivaldos problemomis, su praktine valdžios institucijų veikla. Kita svarbi praktikos forma – tiesioginis susipažinimas su visuomeninių ir valstybinių institucijų veikla, jos nagrinėjimas, kartais ir inscenizavimas, todėl ypač skatintinas socialinių, valdžios institucijų lankymas, jų darbo stebėjimas ir analizė. Pavyzdžiui, reikėtų sudaryti galimybę mokiniams tiesiogiai stebėti Seimo

ar vietos savivaldos posėdį, teismo procesą ir pan. Pilietiškumo pagrindų pamokose taip pat siūloma svarstyti teisingumo, teisėtumo, tiesos ir laisvės temas, teisių ir pareigų temas, panaudojant išvykų metu sukauptą medžiagą.

INTEGRUOTO PILIETINIO UGDYMO GAIRĖS

Pilietinis ugdymas Europos Sąjungos direktyviniuose dokumentuose bei Lietuvos švietimo strategijoje keliamas kaip vienas iš pagrindinių švietimo sistemos tikslų, todėl pagrindinėje mokykloje pilietiniam ugdymui skiriamas išskirtinis dėmesys: pilietinę tematiką siūloma integruoti į įvairių mokomųjų dalykų turinį.

Pilietinės sąmonės brandinimas remiasi pagrindinėmis filosofijos, etikos, politikos, teisės ir ekonomikos mokslų idėjomis, leidžiančiomis pirmiausia suvokti ir vertinti save ir savo santykį su kitais žmonėmis. Integruotas pilietinis ugdymas sudaro galimybes mokiniams išvelgti integruotos socialinių reiškinių teorinės analizės galimybę – kiekvieną problemą nagrinėti daugeliu aspektų: istoriniu kultūriniu, teisiniu politiniu, socialiniu ekonominiu. Integruojant pilietinę tematiką būtinas glaudus visų dalykų mokytojų bendradarbiavimas sudarant mokymo planus, rengiant individualiąsias dalyko programas.

Mokinių pilietinės sąmonės brandinimu rūpinasi visa mokyklos bendruomenė, todėl bus atnaujinama integruojamoji pilietinio ugdymo programa (pirmąją integruojamąją pilietinio ugdymo programą parengė M. Lukšienė, 1995). Čia pateikiamos kai kurios apibendrintos pilietinio ugdymo integruojamosios programos įgyvendinimo idėjos:

- pilietinį ir dorinį ugdymą sieja nuostatos, kad šiuolaikinei demokratijai būtina, jog teisinė piliečių savimone būtų ugdoma kartu su dorine savimone, todėl siekiama išugdyti sąmoningą pilietį, gebantį kiekvieną savo veiksma grįsti visuomeniniu nuovokumu bei dorišiais principais;
- istorijos kursas leidžia brandinti pilietines, patriotines nuostatas bei gebėjimus. Tinkamai pateikiami pilietinio ugdymo ir istorijos kursai vienas antrą remia bei papildo, suteikia realias galimybes tautiškumui ugdytis;
- su filologiniais dalykais (lietuvių bei užsienio kalbomis) saitai turėtų būti itin glaudūs. Kalbos įveda mokinius į plačią tautos ir pasaulio kultūros erdvę. Lietuvių kalbos mokytojas nestokoja progų aptarti asmens ir piliečio brandos problemas, piliečio ir valstybės bei tautos santykį su kultūros raida, kultūros, ekologijos klausimus. Savo ruožtu pilietinio ugdymo pamokose panaudotini atitinkami lietuvių literatūros tekstai. Taip mokiniams

būtų padedama konkrečiai suvokti pilietinės sąmonės kultūrinės brandos procesą. Visus dalykus sieja bendras rūpinimasis žodine bei rašytine asmens raiška, jos kultūra (diskutavimas, oponavimas, argumentavimas, projektavimas ir kt.). Raiškos kultūra kiekvienam piliečiui būtina ne tik pragmatiniu požiūriu, bet ir ugdant gebėjimą bendradarbiauti. Be to, per gimtosios kalbos pamokas mokomasi įvairių rūšių komunikacijos formų, tarp jų ir viešojo kalbėjimo (įvairūs pranešimai, deklaracijos, kreipimaisi, protestai ir t.t.) ar rašymo (protokolas, pranešimai, referavimas, sutartys ir t.t.). Tai bendra veikla, siejanti lituanistus su pilietinės visuomenės pagrindų mokytoju;

- **s u m e n a i s** sieja siekis ugdyti pilietinę poziciją kultūros paveldo atžvilgiu ir teigiamą kultūros politikos sampratą;
- **s u m a t e m a t i k a** pilietinį ugdymą sieja visuomenės reiškiniams tirti taikomi matematiniai, ypač statistiniai, metodai, taip pat bendras siekis ugdyti loginį mąstymą;
- **g e o g r a f i j a** teikia daugybę žinių, būtinų pilietinės sąmonės brandai, piliečio horizontų plėtrai. Tikslingas geografijos ir pilietinio ugdymo kursų koordinavimas galėtų būti itin naudingas ugdomiesiems mokykloms tikslams;
- **g a m t o s m o k s l ų** ir pilietinio ugdymo pagrindiniai saitai – tai ekologiniai gamtos ir kultūros klausimai. Pilietinio požiūrio į juos ugdymas yra bendras abiejų dalykų uždavinys;
- **s u t e c h n o l o g i n i a i s d a l y k a i s** sieja siekis ugdyti racionalų ir atsakingą požiūrį į ūkio tvarkymą, puoselėti tautinės kultūros tradicijas. Šio dalyko specifika (kada mokytojas natūraliai bendrauja su mokiniais ir turi progos kalbėtis įvairiais gyvenimo klausimais) leidžia aptarti ne vieną piliečio sąmonę formuojančią problemą;
- **s u k ū n o k u l t ū r a** sieja siekis kelti bendradarbiavimo kultūrą, puoselėti sveikatingumo sampratą, ugdytis sveikos gyvensenos kompetencijas, ugdyti atitinkamas pilietines nuostatas.

PILIETIŠKUMO PAGRINDAI

Dalyko paskirtis. Pilietiškumo pagrindų kursu siekiama ugdyti mokinių pilietiškumą (pažintinius bei praktinius gebėjimus), padėti susisteminti, įtvirtinti ir įprasminti pagrindinėje mokykloje jaunuolių įgyjamas pilietinio ugdymo žinias, išsiugdyti demokratines, pilietines nuostatas.

Tikslas. Padėti mokiniams ugdytis pilietinę savimoneį ugdant vertybines nuostatas, suteikiant žinių apie visuomenės ir valstybės struktūrą, pagrindines valstybės ir valdžios funkcijas, demokratines vertybes ir principus bei sudaryti galimybes ugdytis pilietinės veiklos ir dalyvavimo joje gebėjimus.

Uždaviniai. Šiuo kursu siekiama, kad mokiniai:

- išsiugdytų pilietinę savimoneį;
- žinotų žmogaus ir piliečio laisves, teises ir pareigas įtvirtinančius dokumentus ir suvoktų jų esmę;
- suvoktų, kaip funkcionuoja pilietinė visuomenė;
- suprastų, kaip funkcionuoja pagrindinės valdžios institucijos;
- suvoktų savivaldos esmę ir jos funkcionavimą;
- suvoktų teisinės valstybės principus;
- gebėtų suvokti įstatymų, Konstitucijos paskirtį visuomenėje;
- žinotų ir suprastų visuomenės struktūrą, konstitucinės valstybės sandarą ir funkcionavimo principus, laiduojančius demokratiją;
- ugdytųsi pilietinės veiklos ir dalyvavimo visuomenės gyvenime gebėjimus;
- gebėtų suprasti ir atskleisti piliečio sąvoką;
- gebėtų suprasti ir atskleisti pilietinės visuomenės sąvoką;
- žinotų ir suvoktų piliečio dalyvavimo valstybės gyvenime galimybes ir būdus;
- ugdytųsi atsakomybę už tautos ir valstybės likimą;
- suvoktų politinio, kultūrinio ir ūkinio visuomenės gyvenimo problemas ir galimus jų sprendimo būdus šiuolaikinėje Lietuvos valstybėje;
- žinotų reikalingas valdžios institucijas, gebėtų jas susirasti bei tinkamai į jas kreiptis;
- gebėtų dalyvauti viešajame gyvenime (mokėtų reikšti argumentuotą nuomonę raštu arba žodžiu, vesti susirinkimą arba kitokį renginį);
- gebėtų skaityti, nagrinėti, vertinti žiniasklaidoje pateikiamą informaciją;
- gebėtų dalyvauti priimančiam sprendimus bendruomenėje.

Ugdytinios vertybinės nuostatos:

- nusiteikti pozityviai dalyvauti mokyklos bendruomenės kūrimo ir savivaldoje;

- suprasti ir toleruoti įvairias nuomones;
- gerbti visų rūšių darbą ir jo rezultatus;
- gerbti ne tik savo nuosavybę;
- vadovautis pilietinės kultūros principais: atsakomybe, tolerancija, kompromisu, kritiškumu ir dalyvavimu;
- remtis sveikos gyvensenos principais kuriant asmeninį gyvenimą.

Metodinės nuorodos

1. Pilietiškumo pagrindų dalykas orientuotas į vidinių pilietinių nuostatų, gebėjimų ugdymąsi bei žinių įgijimą. Tai suteikia mokiniams galimybę suvokti save ir kitus. Per savo santykį su kitais suvokiamas ir asmens santykis su valdžia bei valstybe. Ši nuostata reiškia būtinybę akcentuoti kiekvieno žmogaus valios laisvę ir asmeninę atsakomybę už savo keliamų tikslų ir pasirinktų priemonių visumą. Asmeninė patirtis turi būti apmąstoma socialinių santykių kontekste, taikant metodus, teikiančius galimybių ugdytis pilietiškumą.

2. Pilietiškumo pagrindų dalykas dėstomas kaip neskaidoma žinojimo, vertinimo ir veikimo galimybė. Žinios suteikia galimybę įvertinti procesus, ugdytis intelektualius bei praktinius gebėjimus ir vertybines nuostatas. Pilietinio ugdymo procese labai svarbi yra galimybė klausti ir abejoti, o ne būtinybė surasti ir pateikti vienareikšmius atsakymus. Be to, reikia pabrėžti, kad klausimas neįmanomas be dialogiško mąstymo, be partnerio pripažinimo, be išsiklausymo į kitą. Klausiantysis ieško prasmės remdamasis turimų žinių reikšmėmis, įprasmina ir išprasmina sąvokos reikšmę ir tuo pat metu numato sau ir kitiems kylančius klausimus. Klausinėjimo procese gimsta kolektyvinės socialinių, pilietinių situacijų tyrėjų bendruomenės. Prasmė atrandama asmeniškai, tačiau tik socialiniame tyrimo, analizės ir bendravimo procese.

3. Svarstant aktualias pilietinės kultūros temas, sumuojamos ir apibendrinamos mokinių žinios bei nuomonės aptariamam klausimui. Jos plečiamos ir gilinamos pasitelkiant atitinkamus tekstus, norminius dokumentus. Pakilus į aukštesnį nagrinėjamos problemos supratimo lygmenį, vėl grįžtama į konkretų gyvenimą ir, atsižvelgus į mokinių pastabumą bei mąstymo išgales, svarstoma, ar dera tarp savęs idealai, norminiai dokumentai ir tikrovė. Ieškoma priežasčių bei būdų sankirtoms šalinti. Galimos ir kitokios pamokos struktūros iš šių pagrindinių elementų: paties vaiko stebėjimo bei patirties, atitinkamų tekstų svarstymo ir pratimų gebėjimams bei įgūdžiams ugdyti.

4. Mokymo metodai turi padėti įtraukti mokinius į aktyvų, gyvą visuomeninio gyvenimo problemų svarstymą, puoselėti smalsumą ir mokymosi motyvaciją, skatinti savarankišką mąstymą ir

veiklą. Todėl pilietiškumo pagrindų pamokose daugiausia taikytini aktyviu mokinių dalyvavimu grindžiami mokymosi metodai: diskusijos ir debatai, modeliavimas, „minčių lietus“, projektų rengimas, interviu, anketiniai tyrimai, dokumentų nagrinėjimas, užmokyklinių užduočių atlikimas, tikrų arba suvaidintų socialinių situacijų svarstymas ir analizė. Taip pat siūlome šio dalyko pamokose naudotis internetu, mokomosiomis programomis, radiju, televizija, vaizdo medžiaga.

5. Mokant pilietiškumo pagrindų kurso, ugdant demokratinius santykius mokykloje ypač svarbus yra probleminis mokymosi kontekstas, ryškinantis tą įtampą ir prieštaravimų dvasią, kuri būdinga ugdantis asmens vertybių sistemai, vertybinių orientacijų raiškai visuomenės ir valstybės gyvenime, žmonių veikloje. Tai padeda mokiniams suvokti, kad visuomenės gyvenimo problemos, konfliktai ir jų sprendimai dažnai esti nevienareikšmiai ir negalutiniai. Todėl puoselėtinas refleksyvus, kritiškas, į alternatyvų paiešką orientuotas, tolerantiškas asmens požiūris į juos, padedantis ugdytis demokratinei asmenybei būdingus bruožus. Žinoma, tokia nuostata neturėtų ugdyti perdėto reliatyvizmo: tikra pilietinė kultūra negalima be tvirto teigiamo asmens apsisprendimo esminių žmonijos vertybių, ypač dorovinių, atžvilgiu.

6. Mokytojas turėtų pasitelkti mokinių patirčiai artimą, jiems pažįstamą ir juos dominančią medžiagą iš klasės, mokyklos, vietos bendruomenės, Lietuvos gyvenimo, taip pat reikšmingus faktus iš tarptautinio gyvenimo, medžiagą apie globalias šiuolaikinio pasaulio problemas (ekologines, demografines: skurdą, badą, terorizmą, narkomaniją ir kt.).

7. Būtina remtis iškiliausiais faktais ir dokumentais iš Lietuvos valstybingumo, jos rezistencinių kovų, ypač pokario metais, istorijos, taip pat medžiaga, atspindinčia tremtinių ir kalinių lemtį, svarbiausius išeivijos politinio bei kultūrinio gyvenimo faktus. Minint iškiliausius istorijos faktus derėtų objektyviai įvertinti nacių ir sovietinio okupacinių režimų visuomeninius padarinius. Kryptingomis ir sukeltomis mokyklos pastangomis čia atsivers mokinių pilietinės kultūros brandinimo, pilietinio sąmoningumo ir atsakomybės, patriotizmo jausmų puoselėjimo galimybės. Tekstai gali būti įvairūs: įstatymai ir kiti norminiai dokumentai (deklaracijos, konvencijos ir t.t.), teismo bylos, pagrindinių politinių partijų programos, politiniai laikraščių komentarai, šiaip reikšmingi tekstai įvairiais visuomeninio gyvenimo klausimais. Interpretacijų bei pažiūrų įvairovė turėtų atsiskleisti ir sudarant galimybę gretinti dabartį su praeitimi, suvokti dabartyje egzistuojančių nuomonių sklaidą.

8. Į žiniasklaidos priemones mokytojas ir mokiniai turėtų žvelgti kaip į dabarties situacijų atspindį, teikiančią dingstį nagrinėti kurią nors temą, arba kaip į viešosios nuomonės raišką, kuri pilietiniame ugdyme pati yra visokeriopos analizės objektas. Baigiantis mokyklą jaunimas turėtų žinoti pagrindines viešosios nuomonės tendencijas, gebėti jas vertinti ir pilietiškai dalyvauti jas formuojant, kurtis tvirtą savo poziciją. Todėl žiniasklaida ugdymo procese turėtų būti naudojama kaip priemonė

socialinėms problemoms nagrinėti ir padėti mokiniams ugdyti gebėjimus analizuoti ir interpretuoti informaciją, skirti faktą nuo nuomonės.

Turinys

VIII klasė

Teisės ir pareigos santykis. Vaikų teisės ir jas reglamentuojantys dokumentai: Vaiko teisių deklaracija, Vaiko teisių konvencija. Vaikų teises ginančios organizacijos Lietuvoje.

Demokratijos samprata. Žmogaus teisės. Žodžio laisvė. Spaudos laisvė. Susirinkimų laisvė. Sąžinės laisvė. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. Mokyklos bendruomenės narių teisės ir pareigos.

Demokratija kaip gyvenimo būdas. Mokykla: mokyklos bendruomenė, mokyklos savivalda, demokratiškų rinkimų mokykloje esmė ir procedūros. Vietos bendruomenė. Savivaldybė ir jos funkcijos. Savivaldybės taryba. Meras. Piliečių dalyvavimas savivaldoje.

Ūkinis visuomenės gyvenimas. Rinkos ekonomika. Nuosavybė. Poreikiai ir jų tenkinimo galimybės demokratinėje visuomenėje. Vartotojai ir jų teisių apsauga. Darbas. Nedarbas. Mokesčiai.

Tautinio tapatumo samprata. Tautinė tolerancija. Europietiško samprata. Europos vertybės. Globalizacija.

X klasė

Socialinė visuomenės sankloda (socialinės grupės ir socialiniai vaidmenys). Socializacija. Socialiniai santykiai ir institucijos: šeima, mokykla, valstybė, Bažnyčia, viešoji nuomonė, žiniasklaida, privati nuosavybė. Socialinė atskirtis ir nedarbas.

Pilietinė visuomenės kilmė ir esmė. Valstybė, jos elementai. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Pilietis ir pilietybė. Pilietinės pareigos. Interesai ir jų raiška. Politinės partijos. Nevyriausybinių organizacijų. Valdžia. Rinkimai. Valdžios kontrolė ir atsiskaitomumas. Lietuvos valdžios institucijos (Seimas, Prezidentas, Vyriausybė, teismai) ir pagrindinės jų funkcijos. Europos Sąjungos institucijos.

Socialinės ir teisinės normos. Teisiniai santykiai ir jų reguliavimas. Teisinės valstybės principai. Įstatymai, jų paskirtis. Įstatymų viršenybė. Teisės šakos (civilinė, administracinė, baudžiamoji). Europos Sąjungos teisinė sistema.

Lietuva ir tarptautinės organizacijos.

PILIETINIO UGDYMO IŠSILAVINIMO STANDARTAI

VIII klasė

Sritis	Esminiai gebėjimai	Pasiekimai
<p>1. Žmogaus teisės</p>	<p>1.1. Pažintiniai gebėjimai Suvokti savo teises, laisves ir jų ribas.</p>	<p>1.1.1. Nurodo vaikų teises reglamentuojančius dokumentus ir jų pagrindus.</p> <p>1.1.2. Paaškina asmens teisių ir pareigų santykį.</p> <p>1.1.3. Nusako savo pareigas šeimoje ir mokykloje.</p> <p>1.1.4. Nusako, kada ir kaip ieškoti pagalbos ir patarimo, kai pažeidžiamos asmens teisės.</p> <p>1.1.5. Analizuoja vaikų ir žmogaus teisių pažeidimo atvejus.</p> <p>1.1.6. Apibūdina pagrindines žmogaus laisves (žodžio, spaudos, susirinkimų, sąžinės).</p>
	<p>1.2. Praktiniai gebėjimai Konstruktyviai ginti savo ir kitų teises (šeimoje, mokykloje, taip pat už šių institucijų ribų).</p>	<p>1.2.1. Moka pasinaudoti savo teisėmis.</p> <p>1.2.2. Laikosi sutartų taisyklių.</p> <p>1.2.3. Pripažįsta vienas kito laisves ir teises.</p> <p>1.2.4. Remdamiesi teisės žiniomis numato galimus savo veiksmų padarinius ir jų sprendimo būdus.</p> <p>1.2.5. Šeimoje, mokykloje ir kitoje socialinėje aplinkoje moka naudotis savo teisėmis ir atlieka pareigas.</p> <p>1.2.6. Geba susirasti informaciją apie vaikų teises ginančias organizacijas Lietuvoje.</p>

		<p>1.2.7. Kreipiasi pagalbos į atitinkamas institucijas, kai pažeidžiamos jo ar kito asmens teisės.</p> <p>1.2.8. Moka diskutuoti aptariamais žmogaus teisių klausimais.</p>
2. Mokyklos bendruomenė	<p>2.1. Pažintiniai gebėjimai</p> <p>Suvokti mokyklos bendruomenės esmę.</p>	<p>2.1.1. Apibūdina mokyklos bendruomenės sudedamąsias dalis.</p> <p>2.1.2. Nusako pagrindinius mokyklos bendruomenės požymius.</p>
	<p>2.2. Praktiniai gebėjimai</p> <p>Aktyviai dalyvauti mokyklos bendruomenės veikloje.</p>	<p>2.2.1. Geba dalyvauti mokyklos savivaldos veikloje.</p> <p>2.2.2. Dalyvauja mokyklos mokinių savivaldos rinkimuose kaip rinkėjas arba kelia savo kandidatūrą.</p> <p>2.2.3. Savo veikloje vadovaujasi mokyklos savivaldos nuostatais.</p> <p>2.2.4. Žino, kaip susirasti reikalingą informaciją mokykloje ir moka ją daryti.</p> <p>2.2.5. Geba susirasti informaciją apie mokyklą.</p>
3. Vietos bendruomenė ir savivalda	<p>3.1. Pažintiniai gebėjimai</p> <p>Suvokti vietos bendruomenės ir savivaldos paskirtį bei funkcionavimą.</p>	<p>3.1.1. Apibrėžia vietos savivaldos sudarymo principus.</p> <p>3.1.2. Išvardija pagrindines vietos savivaldos institucijas ir pareigūnus bei apibūdina pagrindinių pareigūnų funkcijas.</p> <p>3.1.3. Apibūdina vietos bendruomenės požymius.</p> <p>3.1.4. Paaiškina mokyklos valdymo ir savivaldos struktūrą, nusako jų tarpusavio santykius.</p>

	<p>3.2. Praktiniai gebėjimai</p> <p>Prireikus kreiptis į savivaldos institucijas.</p>	<p>3.2.1. Geba susirasti reikalingą informaciją apie vietos bendruomenę ir prireikus ją pasinaudoti.</p> <p>3.2.2. Aktyviai dalyvauja sprendžiant vietos bendruomenės problemas.</p>
4. Darbas	<p>4.1. Pažintiniai gebėjimai</p> <p>Suvokti darbo paskirtį žmogaus gyvenime.</p>	<p>4.1.1. Nusako nuosavybės vaidmenį visuomenės gyvenime.</p> <p>4.1.2. Paaiškina darbo reikšmę ir vertę žmogui.</p> <p>4.1.3. Suvokia, kad dirbant bet kokį darbą būtina tam tikra kompetencija ir tam tikros savybės.</p> <p>4.1.4. Paaiškina ir apibūdina darbo, mainų, pasiskirstymo ir vartojimo procesus.</p> <p>4.1.5. Apibūdina nedarbą, jo atsiradimo prielaidas ir padarinius.</p> <p>4.1.6. Nusako mokesčių paskirtį visuomenėje.</p>
	<p>4.2. Praktiniai gebėjimai</p> <p>Spręsti asmenines, šeimos, klasės, mokyklos problemas ekonominiu aspektu.</p>	<p>4.2.1. Savo išlaidas derina su pajamomis.</p> <p>4.2.2. Geba tausoti nuosavybę.</p>
5. Tauta	<p>5.1. Pažintiniai gebėjimai</p> <p>Suvokti savo tautos vietą Europoje ir pasaulyje.</p>	<p>5.1.1. Apibūdina tautines mažumas savo gyvenamojoje vietovėje.</p> <p>5.1.2. Apibūdina tautinio tapatumo sąvoką.</p> <p>5.1.3. Paaiškina europietiškumo sampratą.</p> <p>5.1.4. Įvardija globalizacijos vertybes ir pavojus.</p>

	<p>5.2. Praktiniai gebėjimai Savo veiksmus grįsti tautinėmis tradicijomis.</p>	<p>5.2.1. Pateikia tautos tradicijų puoselėjimo pavyzdžių. 5.2.2. Prisideda prie tautos tradicijų puoselėjimo.</p>
--	---	--

X klasė

Sritis	Esminiai gebėjimai	Pasiekimai
1. Visuomenė	<p>1.1. Pažintiniai gebėjimai Suvokti visuomenės raidos tendencijas.</p>	<p>1.1.1. Apibūdina socialinės grupės požymius. 1.1.2. Palygina savo ir kito atliekamus vaidmenis. 1.1.3. Nusako socialinių santykių ir institucijų (šeimos, mokyklos, valstybės, Bažnyčios, viešosios nuomonės, žiniasklaidos, privačios nuosavybės) vaidmenį asmens socializacijoje. 1.1.4. Paaiškina informacijos esmę ir funkcijas. 1.1.5. Žino pagrindinius informacijos principus ir technologijas.</p>
	<p>1.2. Praktiniai gebėjimai Įsitraukti į visuomeninę veiklą. Dalyvauti viešajame erdvėje.</p>	<p>1.2.1. Dalyvauja visuomeninėje veikloje. 1.2.2. Telkia kitus visuomeninei veiklai. 1.2.3. Dalyvauja pilietinėse akcijose. 1.2.4. Kitiškai vertina žiniasklaidoje pateikiamą informaciją.</p>

<p>2. Valstybė ir Konstitucija</p>	<p>2.1. Pažintiniai gebėjimai</p> <p>Suvokti valstybės vaidmenį tautos gyvenime.</p> <p>Suvokti politinio proceso esmę ir piliečių vaidmenį valstybės gyvenime.</p> <p>Suvokti Konstitucijos paskirtį visuomenėje.</p>	<p>2.1.1. Nurodo pilietinės visuomenės formavimosi aplinkybes.</p> <p>2.1.2. Nusako pilietinės visuomenės esmę.</p> <p>2.1.3. Paaiškina, kokios svarbiausios demokratinės vertybės ir idealai atsispindi Konstitucijoje.</p> <p>2.1.4. Bendrais bruožais paaiškina, kas yra suverenitetas ir kam jis priklauso.</p> <p>2.1.5. Įvardija pagrindines valstybės funkcijas; pagrindines demokratinės valstybės vertybes ir principus.</p> <p>2.1.6. Paaiškina Konstitucijos paskirtį, jos priėmimo ir keitimo būdus.</p> <p>2.1.7. Įvardija pagrindines piliečių teises, laisves, pareigas ir jų gynimo būdus bei valdžios institucijų kompetenciją, įtvirtintą Konstitucijoje.</p> <p>2.1.8. Paaiškina pagrindinius Lietuvos Respublikos pilietybės įgijimo ir netekimo būdus.</p> <p>2.1.9. Apibrėžia Lietuvos valstybės valdymo ir politinės sistemos formą.</p> <p>2.1.10. Apibūdina grupinių interesų vaidmenį priimant politinius sprendimus.</p> <p>2.1.11. Lygina partijų programines nuostatas su realia partijų veikla.</p> <p>2.1.12. Paaiškina nevyriausybinės organizacijos esmę ir vaidmenį pilietinėje visuomenėje.</p> <p>2.1.13. Apibūdina Lietuvos rinkimų</p>
---	---	--

		<p>sistemą.</p> <p>2.1.14. Apibūdina įstatymų leidžiamąją valdžią ir ją vykdančią instituciją (Seimą).</p> <p>2.1.15. Nusako, kada ir kaip renkamas Seimas.</p> <p>2.1.16. Paaiškina, kaip renkamas ir kokias funkcijas vykdo Lietuvos Respublikos Prezidentas.</p> <p>2.1.17. Apibūdina įstatymų vykdomąją valdžią ir ją vykdančias institucijas (Vyriausybė, ministerijos).</p> <p>2.1.18. Nusako pagrindines Konstitucinio Teismo ir kitų teismų funkcijas.</p> <p>2.1.19. Apibūdina pagrindines ES institucijas ir Lietuvos dalyvavimą jose.</p>
	<p>2.2. Praktiniai gebėjimai</p> <p>Prireikus kreiptis į įvairias institucijas.</p>	<p>2.2.1. Nusako dalyvavimo valstybės kūrime ir valdyme galimybes ir būdus.</p> <p>2.2.2. Analizuoja politinių partijų programas.</p> <p>2.2.3. Formuluoja ir praktiškai gina savos grupės interesus.</p> <p>2.2.4. Identifikuoja institucijas, ginančias žmogaus ir piliečių teises Lietuvoje ir Europoje.</p> <p>2.2.5. Pateikia pavyzdžių iš žiniasklaidos apie pažeistas ir apgintas piliečių teises.</p> <p>2.2.6. Analizuoja ir iš savo aplinkos pateikia konkrečių žmogaus teisių</p>

		<p>pažeidimo pavyzdžių.</p> <p>2.2.7. Dalyvauja nevyriausybinių organizacijų veikloje.</p> <p>2.2.8. Prireikus naudojasi socialinės pagalbos sistema Lietuvoje.</p>
3. Įstatymas	<p>3.1. Pažintiniai gebėjimai</p> <p>Suvokti įstatymų ir teisėsaugos institucijų paskirtį ir funkcionavimą pilietinėje visuomenėje.</p>	<p>3.1.1. Susiranda reikiamą informaciją apie Lietuvos Respublikoje galiojančius įstatymus.</p> <p>3.1.2. Žino, kas yra teisė, nusako teisės normų požymius.</p> <p>3.1.3. Suvokia, kad teisės normos turi ginti visuomenei priimtinas socialines vertybes.</p> <p>3.1.4. Suvokia, kas yra įstatymo viršenybė.</p> <p>3.1.5. Nusako teisinės valstybės principus.</p> <p>3.1.6. Skiria teisės šakų (administracinės, baudžiamosios, civilinės) reguliavimo sritis ir praktines teisės normų taikymo galimybes.</p> <p>3.1.7. Apibūdina ES teisinės sistemos raidą, jos santykį su nacionaline teise.</p>
	<p>3.2. Praktiniai gebėjimai</p> <p>Savo veiklą grįsti taisyklėmis ir įstatymais.</p> <p>Bendrauti su valstybės tarnautojais ir pareigūnais.</p>	<p>3.2.1. Remdamiesi teisės žiniomis vertina artimiausią socialinę aplinką.</p> <p>3.2.2. Remdamiesi įstatymu, analizuoja mokymą reglamentuojančius dokumentus ir savo nuožiūra pasirinktus nuostatus ar įstatus.</p> <p>3.2.3. Žino, kur kreiptis nukentėjus ar tapus nusikaltimo liudytoju.</p>

		<p>3.2.4. Rengia dokumentus (savivaldos, organizacijų, veiklos, nuostatų) remdamiesi teisės normomis.</p> <p>3.2.5. Susiranda reikalingus Europos Sąjungos teisės aktus.</p> <p>3.2.6. Geba užimti poziciją nagrinėjamu klausimu ir argumentuotai ją ginti.</p>
4. Lietuva pasaulio bendruomenėje	<p>4.1. Pažintiniai gebėjimai</p> <p>Suvokti Lietuvos vaidmenį tarptautinėse organizacijose.</p>	<p>4.1.1. Apibūdina pagrindines ET funkcijas.</p> <p>4.1.2. Nusako Lietuvos vietą JTO organizacijoje.</p> <p>4.1.3. Nusako Lietuvos ir NATO bendradarbiavimo principus.</p> <p>4.1.4. Nusako Lietuvos nacionalinius interesus tarptautinėse organizacijose ir apibūdina, kaip jie yra ginami.</p>
	<p>4.2. Praktiniai gebėjimai</p> <p>Ieškoti informacijos apie tarptautines organizacijas.</p>	<p>4.2.1. Susiranda informaciją apie tarptautines organizacijas.</p> <p>4.2.2. Organizuoja akciją, skirtą svarbiausiems tarptautinių organizacijų įvykiams paminėti.</p>